

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Opatija u Poveljima na Braču bila je benediktinska.

I. Ostojić

Kad sam pred tri godine izdao radnju o benediktinskoj opatiji u Poveljima,¹ bilo mi je prigovoreno,² da je trebalo dokazati, a ne a priori držati, da je ta opatija bila benediktinska; izražena je bila dapače sumnja, da je to bio samostan istočne crkve. Ja sam držao činjenicu, da je povaljski samostan pripadao benediktinskom redu jasnom i sigurnom, pa je nijesam ni kušao utvrđivati. Ali kad je već spomenuti prigovor jednom pao i nekako pokolebao ispravnost samoga naslova radnje, red mi je da za tvrdnju donesem i dokaze.

1. — Monah Ratko je, prema povaljskoj listini, 1184. godine kazao, da je samostan povaljski prije bio velik, ali da je opustio on i njegove zemlje. Opustio je 1145. godine, kad je bio prvi put razoren. Nije previše, ako se ustvrdi, da je trebalo da prođe barem nekoliko decenija od njegova utemeljena do vremena, kad je postao velik, a to znači, da je djelovao već u jedanaestom stoljeću. Od toga pak doba dalje u Poveljima nije mogao da postoji manastir istočne crkve, jer su barem od tada, Povelja i Brač bila na području isključivo rimskoga obreda i zapadne crkve. Episkop Nikodin Milaš u svojoj »Pravoslavnoj Dalmaciji«, gdje može, uvećava i produžuje u dalmatinskoj crkvi istočni upliv, pa ipak priznaje, da je u drugoj polovici jedanaestoga stoljeća slovensko bogoslužje u Dalmaciji bilo dotjerano po rimskom ritualu, i da koncem jedanaestoga stoljeća nije bilo u Dalmaciji nikoga, koji bi smio javno da ispovijeda pravoslavnu vjeru. (str. 107. i 156.) Zacijelo u takvim prilikama nije mogao da se usred Dalmacije, na Braču, u splitskoj nadbiskupiji, koči veliki istočni manastir. — Je li u Poveljima bio kakvi manastir davno prije, u doba kad su se latinski dalmatinski biskupi bili za neko vrijeme priklonili bizantinskom patrijaru, to danas nitko ne može da znade.

¹ Benediktinska opatija u Poveljima na Braču, Split 1934.

² M. Barada, Bogoslov. Smotra 1935, str. 110.

Savremenik je naše opatije samostan sv. Silvestra na otoku Biševu kod Visa, koji je od svojega početka bio benediktinski. Ova je naime zadužbina osnovana 1050. godine, te odmah, uz sudjelovanje i izričiti pristanak otočkih vlasti, predana benediktinskoj opatiji sv. Marije na Tremitima nedaleko Monte Gargano, da je tremitiski opat uredi onako kako su uređeni i ostali manji samostani (v. Dr. M. Barada, *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća*, *Vjesnik za arheol. i hist. dalm.* L. str. 177. i 195.). Nadalje je iz dokumenata nedvojbeno, da je bio benediktinski samostan sv. Nikole na Visu (C. D. god. 1337. i 1339.), s kojim se stopio ili kamo se u trinaestom stoljeću preselio biševski samostan. Iz toga slijedi, da je biševski samostan i prije stapanja ili preseljenja pripadao istom redu, jer se redovito združuju redovnici dvaju samostana istoga reda, a opet se samim preseljenjem ne mijenja red. Napokon ga papa Kalist III. izrijeком nazivlje samostanom »ordinis Sancti Benedicti«. (Farlati, IV. str. 262.) Biševo, skupa s Visom i Hvarom, u srednjem vijeku politički je redovito dijelilo sudbinu Brača. Kad je dakle isto vladajuće pleme, zovimo ga neretvansko, na Biševu i na Visu podizalo samostane zapadnoga reda, nijesu bez sumnje istodobno u Povoljima isti gospodari za isti narod podigli istočni manastir. Dok je povaljski samostan djelovao, zapovijedali su na Braču Kačići iz istoga plemena. (To se zaključuje upoređivanjem imena u povaljskoj listini sa istim imenima u drugim savremenim ispravama, na što sam svratio pažnju u komentaru povaljske listine.) Zna se stalno, da su ga Kačići i obnovili u Bolu 1184. godine i kasnije se za nj živo interesovali, a Kačići na Braču pripadali su zapadnoj crkvi pod neposrednom jurisdikcijom najprije splitskoga, a kasnije hvarskoga biskupa.

Za šesnaest naših sredovječnih samostana na Primorju, koji su bili smješteni istočnije od Povalja, diplomatska svjedočanstva pokazuju, da su nedvojbeno pripadali redu sv. Benedikta. Ti su: Višnjički, Rožatski, Sv. Andrije de Pelago (kod Dubrovnika), Lokrumski, Mljetski, Ratački i još deset na teritoriju današnje kotorske biskupije. (Ovi su posljednji nabrojani u C. D. XI., str. 179.) Dapače Smičiklasov *Diplomatički Zbornik* ne spominje u hrvatskoj Dalmaciji nikakvi istočni samostan. Zašto baš da prvi, i to bez ikakvoga pozitivnog dokaza, tražimo na Braču?

Povaljsku je listinu napisao zakleti bilježnik hvarskoga biskupa i ujedno kanonik splitskoga metropolitanskog kaptola. On to zastalno ne bi bio učinio, da je imao tom listinom uvrđiti posjede samostana istočne, onda već za nj shizmatičke crkve. Još manje bi mu hvarski biskup, po čijoj je naredbi pisao, bio naložio da to učini. Bio je u Povoljima katolički samostan, za to se za nj i brinula katolička hijerarhija.

Nema dakle razloga da na istok prebacimo našu opatiju za to, što je povaljska isprava pisana ćirilicom. Tu okolnost Rački ovako razjašnjuje: »Odavle se vidi, da je i na zemljištu hrvatskom u sta-

rije doba upotrebljavano bilo cirilsko, kano što i glagolsko pismo; pače prvo u zapadno-južnijih predjelih valjda više od drugoga. Mi bismo si taj pojav tiem protumačili, što su oni predjeli stajali u ono doba na granicah hrvatskih i srbskih državnih tvorba; a zna se da je u srbskih zemljah iztočna crkva i pismo cirilsko, u hrvatskih pako zapadna crkva i glagolsko pismo prevagu imalo. Brač i Hvar spadali su još u X. vieku pod neretvansku knežiju, dočim su negdje polovicom sliedećega vieka s celom knežijom na kopnu pripadali hrvatskoj državi... Tiem je i s ove strane Cetine i na suprotnih otocih, imenito na Braču, i grčko-slovensko pismo imalo uči u običaj. Za to nalazimo u bračkoj listini liepu potvrdu«. (Starine, XIII., str. 199.) V. Čorović kaže, da je Rački upotrebu i uticaj ćirilice u ovoj oblasti dobro prikazao. (Južnosl. filolog II. 1—2 1921., str. 125.) Poznato je da su se Hrvati i inače u kasnijim vjekovima i na raznim mjestima, pa i u najzapadnijim svojim krajevima uz glagolicu služili i ćirilicom. (v. Mažuranić. Vlad., Prinosi za hrv. pravno-povjesni rječnik, str. 179.—180.) Dapače je u Poljicima, baš prema Braču, u formi bosančice bila ona općenito pismo sve do nedavno, ali sa svim tim nitko još nije našao u Poljicima ne samostan nego niti jednoga vjernika istočne crkve ili istočnog obreda.

Još manje se može pobijati zapadni karakter povaljske opatije tim, što se na jednom mjestu u povaljskoj listini monah zove *kaluger*, kad taj isti dokumenat i prije i poslije toga upotrebljava za isti pojam i zapadni oblik *koludar*. Koliko je samo danas istočnih riječi poplavilo hrvatski jezik, a ipak nijesmo istočnjaci. S druge strane isti dokumenat donosi na mnogo mjesta čisto i isključivo zapadne forme kao što su *opati biskup*. I ovdje nam stvar najbolje tumači citirano Račkijevo razjašnjenje.

2. — Ko god je dosada pisao o povaljskim spomenicima i dotakao se povijesti povaljskoga samostana, ustvrdio je, da je on bio benediktinski. Tako je Dr. Petar Kolendić napisao 1924. godine u »Južnoj Srbiji« raspravu »Stihovi na povaljskom natpisu iz XII. veka«, i u njoj kaže, da je u Povoljima bila nekada benediktinska opatija, te konstatuje, da su katolički benediktinci pored glagoljačke gajili i ćirilsku književnost. Franjo Radić u radnji »Starohrvatski ćirilicom pisani nadpis iz Povalja na Braču« jednako piše, da su u povaljskom samostanu bili benediktinci. (Starohrvatska prosvjeta, I. 1895.). I dr. Kolendić i Radić su crpili podatke iz Račkijeve rasprave »Najstarija hrvatska ćirilicom pisana listina« (Starine, XIII.) Tu Rački kaže, da je samostan za koji bijaše bračka listina izdata bio »reda sv. Benka, naslovom sv. Ivana, a u mjestu Pavlah na otoku Braču. Pavle sada Povolje i Povje jest selo na istočnom kraju otoka«. Na koncu pripominje, da je kratki nacrt povijesti ovoga samostana sastavio po rukopisu »Memorie del convento dei Monaci Benedittini di S. Giovanni di Povglie«, koji mu je bio poslan na uvid iz Pučišća.

Početkom XIX. stoljeća štampao je u Mlecima brački historičar Andrija Ciccarelli knjigu »Osservazioni sull' isola della Braza«. U njoj se osvrće i na povaljski samostan pak kaže, da mu je bio na čelu »Abate Benedittino«. Ciccarelli je više godina prije toga marljivo sakupljao i ustrpljivo prepisivao građu za povijest našega samostana. Nešto se od toga zametnulo, ali se veći dio i danas čuva u župskom arhivu u Pučišćima. To je baš onaj rukopis, kojim se poslužio Rački.

Farlati (IV., str. 255.) povaljsku opatiju zove coenobium Benedictinum, ali on to ne tvrdi a priori već tvrdnju potkrepljuje bulom Eugena IV. od 1439. godine, u kojoj papa piše: »Monasterium S. Joannis de Povgle in insula Brachiensi ordinis S. Benedicti dictae dioecesis in quo a tanto tempore, citra quod de contrario memoria non habetur, nullus alius Abbas, quam quondam Benedictus dudum extra Romanam curiam defunctus, nullive religiosi fuerint, per hujusmodi obitum dicti Benedicti Abbatis vacans«. — Theiner donša jednu drugu bulu istoga Eugena IV. od 11. X. 1446., u kojoj papa ponavlja, da je povaljski samostan pripadao redu sv. Benedikta. (Vet. mon. Slav. Merid. I., str. 396.) Oba je ova pisma upravio papa Eugen IV. hvarskom biskupu Tomi Tomasiniju, jer ga je ovaj molio za dozvolu, da može raspolagati приходима опатије u korist klerika hvarske katedrale. Tomasini je u svojoj molbi dao podatke papi o povaljskom samostanu, a teško, da je u ovim informacijama, u koliko se tiču, kojem je redu samostan pripadao, pogriješio. Istina biskup izvješćuje papu, da se živi ljudi ne sjećaju onoga vremena, kad su redovnici boravili u Povoljima, ali to vrijeme opet nije bilo tako daleko. Samostanaca je nestalo iz Povalja najviše sto godina prije ovih papinih pisama, a opatija, koja je još u XVIII. stoljeću, poslije nego je na sve strane kidana, bila »Illustre et opulentum Sacerdotium«, nije bila kakva zabačena pojata, da se ne bi u kuriji male biskupije znalo, kakva je vrsta ljudi u njoj živjela prije jednoga ljudskoga vijeka.

Ovim svjedočanstvima možemo dodati staru i neprekidno živu tradiciju na Braču, prema kojoj je u Povoljima bila nekada benediktinska opatija. Tradicija sama po sebi nije dovoljan dokaz, ali redovito u svakoj predaji ima temelja, pak ako nema utvrđenih činjenica protiv sebe, a pogotovo, ako joj činjenice, kao spomenuta svjedočanstva, idu u prilog, i tradicija vrijedi. Tim više što nitko još nikada nije pokušao da ovu benediktinsku tradiciju bilo čim obori.

Ali i kad ne bi bilo pisanih dokumenata, ili kad sama spomenuta svjedočanstva ne bi mogla da svakoga uvjere, pak i kad bi tradicija bila zamrla, još ne bi tvrdnja izražena u naslovu ovoga članka bila aprioristična, jer nas do nje vodi dokaz isključivanjem. Ovom istom argumentacijom dokazujemo benediktinski karakter onoga velikoga broja naših primorskih sredovječnih samostana starijih od trinaestoga stoljeća, o kojima nemamo izričitoga pisanog

spomena, kojemu su redu pripadali. — Ako dakle u Povoljima nije bio benediktinski samostan, ili recimo samostan kojega reformiranoga ogranka u krilu benediktinske regule, čiji je on onda bio? Nekomu redu morao je pripadati. Nije valjda tu životarila kakva neredovna eremitaža, jer je tu bio organizovani veliki cenobij, imao je svoju crkvu, prostrani samostan, opata, veliki posjed i stare tradicije, a osnovan je bio od bračkih plemića. Je li pak prije benediktinske organizacije bila u Povoljima na istom mjestu kakva eremitaža, ne može se kazati niti da jest niti da nije. Svakako je stalno, da nije pripadao kojemu prosjačkom redu, jer su svi oni, i franjevački i dominikanski i augustinijski, nastali istom u trinaestom vijeku. Još kasnije su se pojavili Pavlini. Ni augustinski kanonici ni premonstrati ne dolaze uopće u obzir. Preostali bi još viteški redovi. Ali se najstariji od njih, templari, koji su osnovani 1119. godine u Jerusolimu, spominju u Dalmaciji istom u drugoj polovici dvanaestoga stoljeća, a tada je povaljski samostan već bio prvi put porušen. Bio je dakle u Povoljima benediktinski samostan, kao što su bili brojni benediktinski samostani oko njega na sjever i jug, na istok i na zapad.

Ništa nas ne smije čuditi, što se u par sačuvanih dokumenata, što su do nas dospjeli iz doba redovnika u Povoljima, ne spominje izričekom, da su oni bili benediktinci. Bilo je i drugih, nesumljivo, benediktinskih samostana u Dalmaciji, koji se u više isprava i pisama u srednjem vijeku imenuju, a ipak u čitavom Smičiklasovu Diplomatičkom Kodeksu, do sada izdanom (do 1378. g.), nema nigdje izričite oznake, čiji su bili. Kao primjer neka bude samostan koluđrica sv. Marije u Splitu zvan de Taurello. Sustjepanski se samostan kod Splita susreće u šezdeset listina, a samo se u pet od njih može čitati, da je bio »ordinis Sancti Benedicti«. Samostan pak svete Marije u Zadru još je više puta spomenut, u 99 dokumenata, a ipak do 1308. godine nijedan, a kasnije samo dva dokumenta kažu, da su u tom samostanu bile benediktinke. Prije jedanaestoga, a možda i prije dvanaestoga stoljeća, općenito se nije ni upotrebljavao naziv »benedictini« ili »ordo Sancti Benedicti«. Nije bila potreba da se to ističe, barem ne dotle, dok uz benediktince nijesu u istim mjestima počeli da djeluju druge vrsti, kasnije osnovanih redovnika.

Netko nalazi poteškoću protiv naše teze u tome što su, poslije odlaska redovnika iz Povalja, brački plemići prisvajali pravo patronata pri postavljanju komendatarnoga opata i što se oni nazivlju fundatores samostana. Pa gotovo redovito su plemići osnivali samostane, a da su i kasnije nastojali vršiti u njima što veći upliv, nije se tome ništa čuditi, dapače nam povijest o tome zna i previše da priča. Eno u benediktinski samostan sv. Marije u Splitu nije smjela da stupi nijedna djevojka bez privole splitskih patricija (v. Dr. L. Katić u br. »Jadr. Dnevnika«, 1935.). A kad se u Hvaru imao da osnuje ženski benediktinski samostan, na želju plemića-

utemeljitelja papa istu stvar utvrđuje u samoj buli, kojom dozvoljava njegovo osnivanje. (Farlati, IV., 276). Brački su plemići podigli u Povoljima sebi zadužbinu, tamo su slali svoju djecu na odgoj, tamo je po koji od njih, kao Poruga i Smolac, pod stare dane pošao, da se pripravi na smrt, tu su se redovnici molili za upokoj njihovih duša. Kad je pak nestalo redovnika, borili su se, da barem budu imali udjela u izboru onoga, koji bi imao da uživa plodove njihove zadužbine, da namjeste tu svoga čovjeka, kome će narediti da se barem on moli za njih i njihove prede.

Ovim sam razlozima vjerovao, a nijesam a priori držao, kad sam tvrdio, da je u Povoljima na otoku Braču bila benediktinska opatija svetoga Ivana Krstitelja.

U. Talija:

Neplodnost kršćanskih dogmata

prema mišljenju E. Le Roy.

Poznato je, da je E. Le Roy u aprilu g. 1905. objelodanio u »La Quinzaine« članak s naslovom »Qu' est ce qui un dogme?« koji je nemalo uznemirio duhove teologa i izazvao jake, oštre polemike za i protiv. Pobijanje toga članka izašlo je u Revue Biblique, u siječnju 1906., u »Bulletin de littérature ecclésiastique«, siječanj 1906. u »Études« za srpanj i kolovoz 1905. Turinaz je napisao djelce: »En tres graves question doctrinale: Qu' est ce qui un dogme? Paris, Rosner Cernovitz.

Le Roy je kušao braniti svoje ideje u različitim revijama. Kasnije je sve te članke sabrao u jedan svezak, komu je dao naslov: »Dogme et critique«. Štampano je bilo to djelo 1907. Paris. Kardinal Vikar u Rimu osudio je to djelo 29. maja 1907.; također su ga osudili svi francuski biskupi sa pariškim kardinalom, nadbiskupom, a 26. srpnja 1907. bilo je metnuto na Index librorum prohibitorum.

U ovomu djelu uzimlje Le Roy u pretres katoličke dogme i nalazi, da protiv njih stoje jake poteškoće, koje se ne mogu nikako svladati. Na prvomu mjestu tvrdi, da katolički dogmati nijesu dokazani, pa da se ne mogu ni dokazati. Današnji moderni znanstveni genij ne prima, već odbija sve dokaze, na koje se oslanjaju katolički dogmati.

»Nous — piše Le Roy — ne sommes plus au temps de hérésies partielles. Une argumentation purement logique et dialectique pouvait suffire alors, parce que de principes communs étaient toujours admis de part et de autre. Mais il n'en va plus de même quand